Голові разової спеціалізованої вченої ради
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
докторці юридичних наук, професорці,
професорці кафедри юстиції
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
Марині СТЕФАНЧУК

РЕЦЕНЗІЯ

кандидата юридичних наук, доцента
Легких Кирила Вікторовича
на дисертацію Українець Ольги Борисівни
на тему: «Механізми легітимації судової влади в Україні»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
у галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність обраної теми. На інтеграційному шляху України в загальноєвропейський простір, особливо в умовах повномасштабної війни, взаємодія суспільства та держави є критично важливим елементом стабільного розвитку, зокрема в контексті легітимності влади та її інститутів. Суд, наділений виключною функцією учинення правосуддя, має бути не тільки створеним у відповідності до закону, а й відповідати високому рівню правомірних сподівань суспільства. Це очевидно вимагає пошуку адекватних рішень, спрямованих на подолання кризових явищ у судовій владі та підвищення рівня її суспільної підтримки (за визначенням авторки). Ураховуючи, що крізь призму легітимації судової влади, опосередковано відбувається легітимація інших владних інститутів, науковий пошук в обраному авторкою напрямі є перспективним та необхідним. Судове правотворення, як складова ідеї справедливості,

КИЇВСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
Вх. № 469 «14» 05 2024 р.

вимагає високого рівня довіри у взаємовідносинах між суспільством та судом.

Наведене зумовлює очевидну необхідність у розробці теоретико-правових положень, спрямованих на визначення механізмів легітимації судової влади як процесу, спрямованого на досягнення конкретної мети – підвищення рівня довіри до суду. Саме це й визначає актуальність теми та проведеного дослідження Українець О.Б. Його наукова та практична цінність також обумовлені ретельністю дослідження авторкою кола суб'єктів легітимації судової влади, їх взаємодії у досягненні визначеної мети, наявністю авторського розуміння інструментарію легітимації судової влади, пропозиціями щодо подолання проявів делегітимації судової влади.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Дисертаційне дослідження Українець О.Б. характеризується системним підходом до предмету дослідження. Обґрунтованість положень, сформульованих у дисертації, зумовлена комплексним критичним аналізом широкого спектру літературних джерел, що забезпечило системне дослідження питань, пов'язаних із легітимацію судової влади, напрацювання підходів до визначення конкретного інструментарію такої легітимації. На сторінках свого дослідження авторка коректно полемізує з іншими дослідниками та викладає власну аргументацію.

Зроблені Українець О.Б. висновки та сформульовані пропозиції, які загалом є переконливими, ґрунтуються також на системному аналізі норм міжнародного та національного законодавства.

Список використаних джерел налічує 268 найменувань.

Використання вдало обраних наукових методів пізнання (серед яких: загальний діалектичний метод пізнання, історико-правовий, системний, логіко-семантичний та інші) забезпечило високий ступінь вірогідності та наукової обґрунтованості результатів виконаного дослідження. Постановка

завдань, визначення об’єкта, предмета та мети наукового пошуку мають чіткий та зрозумілий вигляд, і цілком відповідають загальним вимогам. Завдання та мета наукової праці авторкою загалом досягнуті.

Аналіз дисертації Українець О.Б. та її наукових публікацій, в яких висвітлено результати здійсненого дослідження, дає підстави для висновку **про відсутність у роботі положень, що можуть тлумачитися як порушення академічної доброчесності.**

Достовірність і новизна наукових положень і висновків дисертаційного дослідження є беззаперечною та полягає в тому, що дисертація Українець О.Б. є новітнім для України монографічним комплексним дослідженням механізмів легітимації судової влади, в якому сформульовані важливі для теорії та практики поняття, висновки, пропозиції.

Серед положень, які відзначаються науковою новизною, варто, зокрема, виділити такі:

1. Заслуговують на увагу аргументи щодо оцінки судової влади, як об’єкту легітимації, у двох площинах: 1) функціональній (сутнісний прояв владно-управлінського впливу та примусу окремої гілки державної влади на процеси); 2) інституційній (сукупність органів державної влади та владних інституцій, що охоплюються функціональним навантаженням реалізації місії, завдань та повноважень судової влади). При цьому, за визначенням авторки, функціональна площина є вихідною, а інституційна – похідною.

2. Слушним і практично застосовним є авторський погляд на визначення «політики легітимації судової влади в державі»: авторка виснує, що під цим визначенням слід розуміти цілеспрямоване конструювання відносин з суспільством, засноване на ідеї авторитету та справедливості судової влади, що передбачає комплексний і системний характер реалізації

різних заходів з метою забезпечення належного рівня суспільної довіри до судової влади, її підтримки та визнання.

3. Новітньою є запропонована авторкою дефініція «криза легітимності судової влади», яку слід розуміти як стан, за якого судова влада втрачає суспільну довіру, підтримку та авторитет, що виражається через призму ряду індикаторів, серед яких: істотне зниження показників звернення до суду, різкий зріст використання альтернативних механізмів вирішення спорів, критично низькі показники виконання судових рішень.

5. Окремо слід відзначити та підтримати авторський підхід до виокремлення сімох етапів розвитку концепту легітимності судової влади в контексті розвитку українського суспільства, а саме: I етап: до 1991 року (формування загальносуспільного невдоволення суддівським свавіллям тоталітарного режиму; II етап: 1991-1994 рр. (формування суспільного запиту на легітимний суд в умовах незалежності Української держави); III етап: 1994-2002 рр. (формування теоретико-методологічного концепту «легітимність судової влади» у вітчизняній правовій доктрині); IV етап: 2002-2010 рр. (імплементація в суспільну правову свідомість вимоги легітимності судової влади); V етап: 2010-2014 рр. (падіння рівня довіри до суду, зниження рівня легітимності судової вади внаслідок її корумпованості); VI етап: 2014-2020 рр. (відродження довіри до суду, нові підходи до визначення легітимності судової влади шляхом розширення участі громадянського суспільства в процесах її формування); VII етап: 2020 рік по теперішній час (модернізація концепту легітимності судової влади внаслідок наявності об’єктивних підстав (епідемія COVID-19, російська військова агресія проти України).

Оцінка змісту дисертації. Композиційно дисертаційне дослідження Українець О.Б. складається з переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, які передбачають дев’ять підрозділів, висновків, списку

використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 212 сторінок, із них основного тексту – 183 сторінки.

Структура повністю відповідає визначені меті та завданням дослідження.

У *вступі* обґрунтовано вибір теми дисертаційного дослідження, розкривається зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначаються мета, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, характеризується наукова новизна та практичне значення одержаних результатів, подається інформація про апробацію результатів дослідження та структуру дисертації.

Розділ 1 «Теоретико-методологічні аспекти легітимності судової влади» розкриває підхід до визначення поняття легітимності судової влади; характеризує розвиток концепту легітимності судової влади в контексті розвитку українського суспільства; пропонує критерії та методи визначення рівня легітимності судової влади.

Авторка, послідовно аналізуючи роботи Дж. Локка, М. Вебера, К. Шмідта, С. Уітлі, окреслює межі легітимності як явища. Авторка виснує про те, що легітимність розкривається в контексті праворозуміння, а легальність державної влади – в контексті правосприйняття. Розвиваючи викладену вище думку, дисертантка уточнює, що «легітимність» судової влади виступає оціночною категорією для визначення рівня довіри до суду, але при цьому залишається відносним поняттям ціннісного рівня не ставлячи під сумнів легальність функціонування судової влади у випадку дотримання законодавчо визначеного порядку створення та укомплектування судів суддівськими кадрами. Коректно полемізуючи на сторінках дослідження з С.В. Гладієм, авторка підкреслює, що природа легітимності судової влади не є результатом консенсусу між судовою владою та суспільством, а імперативом функціонування судової системи як втілення судової гілки влади в цілому.

Дисертанткою проведено системну оцінку наукових праць, в яких предметом дослідження, прямо чи опосередковано, виступала природа легітимності судової влади. Оцінюючи досліджене у взаємозв'язку, О.Б. Українець виокремлює сім етапів становлення концепту легітимності судової влади в Україні (на сторінці 47 дослідження).

Оцінюючи сучасні підходи до формування критеріїв визначення рівня легітимності судової влади, дисертантка зауважує, що більшість із них пов'язана із критеріями визначення якості здійснення судочинства та розроблена і закраплена на рівні нормативних документів.

У Розділі 2 «Зміст механізму легітимації судової влади» судова влада оцінюється як об'єкт легітимації; аналізується коло суб'єктів легітимації судової влади; визначаються умови та інструменти легітимації судової влади.

Авторкою систематизовано думки широкого кола науковців в питанні підходу до визначення сутності судової влади. Авторка виснує про двовимірність судової влади як об'єкта легітимації, розділяючи функціональний та інституційний виміри. Цінним є висновок про взаємозалежність цих двох вимірів: на думку дисертантки, функціональна площина є вихідною, а інституційна – похідною.

Легітимація судової влади розкривається дисертанткою через оцінку взаємодії її (легітимації) суб'єктів, до яких віднесено (1) суддів всіх без виключення судів системи судоустрою України, (2) органи суддівського врядування та самоврядування, а також посадових осіб органів судової влади, які наділені повноваженнями реалізовувати її, впливаючи на процес організації судоустрою, без впливу на саме судочинство, (3) громадян України, а в деяких випадках також осіб без громадянства та іноземців, щодо яких відбувається вирішення судами правових конфліктів, і щодо яких застосовуються судові рішення, (4) інститути громадянського суспільства, які здійснюють громадський контроль та моніторинг за

прозорістю діяльності судової системи, її відповідністю принципам судоустрою та судочинства, (5) органи державної влади та владних суб'єктів міжнародного права, які мають зобов'язання визнавати юрисдикцію національних суддів та приймати до виконання судові рішення, винесені судами України (ЄСПЛ, інші судові органи в порядку виконання рішень іноземних судів).

Аналізуючи систему умов легітимації судової влади, дисертантка пропонує відносити до них законність (легальність) створення та функціонування органів судової влади і призначення суддів; дотримання судами засад здійснення судочинства.

Авторкою пропонується власна класифікація інструментів легітимації судової влади, яка складається з наступних груп: (1) організаційно-правові, які визначають легальність формування та діяльності суду, виражають законність всіх без виключення установчих процедур створення судових органів та призначення суддів, дотримання вимог та засад судочинства, (2) процесуальні, – ті, що визначають практичне дотримання законності під час здійснення правосуддя, тобто стосуються виключно та безпосередньо процесу судового розгляду, (3) формально-юридичні – визначають рівень легітимності через зміст судових рішень, дотримання суддями логіки правозастосування, праворозуміння, а також юридичної техніки під час складання тексті судових рішень, (4) семантико-символічні – розкриваються через особливість символізації суду: атрибутів, регалій і особливостей постаті судді (звертання до них тощо), визначають формальний прояв особливості правового статусу суддівського корпусу, (5) морально-етичні – втілюють в собі рівень морально-етичного відношення до суддівського корпусу через оцінку їх поведінки та відношення до всіх без виключення учасників судового процесу, а також сторін суспільних відносин поза виконанням функції судочинства, (6) суспільно-медійні – втілюються в інструментах

демонстрації та ретрансляції процесу судочинства, засобах впливу громадськості на процес судочинства в частині моніторингу дотримання вимог законності. Ця група інструментів включає в себе як технологічні (засоби медіа трансляції та висвітлення в ЗМІ судового процесу), так і суспільно політичні, які притаманні та реалізуються здебільшого інститутами громадянського суспільства (публічний моніторинг декларацій суддів, участь в доборі кандидатів на посади суддів тощо).

У розділі 3 «Шляхи удосконалення національного механізму легітимації судової влади» охарактеризовано таке явище як криза легітимності національної судової системи; проведено аналіз факторів делегітимації судової влади та шляхи мінімізації їх впливу.

О.Б. Українець виснує про зміст поняття «криза легітимності»: на думку авторки, кризу легітимності судової влади необхідно розуміти як стан, за якого судова влада втрачає суспільну довіру, підтримку та авторитет, що виражається через призму ряду індикаторів, серед яких доцільно виокремлювати істотне зниження показників звернення до суду, різкий зріст використання альтернативних механізмів вирішення спорів, критично низькі показники виконання судових рішень.

У фокусі уваги дослідниці – інтенсивність кризи легітимності судової влади, та, як наслідок, висновок про різний характер перебігу кризи (відкритий чи латентний), що прямо впливає на рішучість заходів, спрямованих на подолання кризи – від радикальних (революційних) до поміркованих (еволюційних).

Дисертантка формулює власне розуміння розподілу факторів делегітимації судової влади: мікро (рівень судової влади) та макрорівні (загальнодержавний рівень). На думку авторки, така градація також дозволяє сформувати думку про два типи кризи легітимності судової влади, що спричиняється факторами різного рівня: первісний та похідний.

Завершуючи дослідження, авторка виснує, що стратегічними напрямами подолання кризових явищ і забезпечення легітимності судової влади є (1) пропагування та розвиток культури судової доброчесності, (2) розвиток транспарентності судової влади, (3) формування та розвиток правової свідомості та загалом правової культури в суспільстві.

У підсумку роботи винесено найвагоміші висновки.

Наукове та практичне значення одержаних результатів. Результати дисертаційного дослідження мають прикладний характер і можуть бути використані у:

– нормотворчій діяльності – з метою вдосконалення законодавства, що регулює питання організації та функціонування судової влади в Україні;

– науково-дослідній діяльності – для подальшого розвитку теоретичних положень про засади функціонування судової влади в державі;

– навчально-методичній діяльності – при підготовці підручників, навчальних і навчально-методичних посібників, а також при викладанні таких дисциплін, як: «Судоустрій України», «Організація судових та правоохоронних органів», «Судове право», «Судова влада в Україні» та інших;

– практичній діяльності – для забезпечення належного рівня комунікаційної стратегії судів, органів суддівського врядування та самоврядування, а також інших органів державної влади.

Повнота викладу результатів дисертаційного дослідження в опублікованих працях. Змістовне наповнення, перелік та кількість публікацій, апробація результатів дисертації відповідають встановленим вимогам. Основні положення та висновки, сформульовані в дисертаційному дослідженні, знайшли своє відображення у 8 наукових публікаціях, серед яких: 4 – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань із юридичних наук, та 4 – у збірниках тез доповідей на науково-практичних конференціях і круглих столах.

Слід відмітити, що наукові публікації відповідають вимогам п. 8 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою № 44 Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р.

Аналіз дискусійних положень та основні зауваження. Відзначаючи актуальність і наукову цінність дисертаційного дослідження Українець О.Б., обґрунтованість і значення його положень, слід звернути увагу на окремі моменти, які носять дискусійний характер або потребують певних пояснень:

1. Поза (віддаю належне – прискіпливою) увагою авторки залишився такий специфічний суб'єкт легітимації судової влади, як Громадська рада міжнародних експертів (далі – ГРМЕ), створення та функціонування якої передбачено Законом України «Про Вищий антикорупційний суд». Ураховуючи правовий статус ГРМЕ (допоміжний орган при Вищій кваліфікаційній комісії суддів України, далі ВККСУ), яка одночасно наділена функцією проведення попередньої кваліфікації кандидатів на посаду судді (спеціальні спільні засідання ВККСУ та ГРМЕ), складно знайти їй місце в системі запропонованих аспіранткою суб'єктів легітимації судової влади. Ураховуючи поширення практики залучення міжнародних експертів до проведення конкурсних процедур й поза межами судової влади (НАБУ, НАЗК), лаконічна оцінка аспіранткою, під час публічного захисту, правового статусу ГРМЕ може позитивно вплинути на цілісність уявлення про систему суб'єктів легітимації судової влади.

2. Розглядаючи легітимність судової влади в двох вимірах, а саме (1) як категорію, що характеризує судову гілку влади, (2) як спроможність і здатність судів до нормотворчості через судовий прецедент, авторка не акцентувала увагу на науковій статті судді Великої Палати Верховного Суду К. Пількова «Висновки Верховного Суду: формула висновку, його

обов’язковість та механізм відступу», в якій реалізована (на мою думку, цілком успішно) спроба окреслити межі судового нормотворення (правотворення), концепція експліцитних висновків, відмежування прецеденту ratio decidendi від dicta, тобто суджень, які звучать як виклад права, однак стосуються аспектів, що не є необхідними для вирішення спірного питання. Короткий аналіз напряму руху думок, викладених у зазначеній науковій статті, доповнив би емпіричну складову дослідження, демонструючи намагання суддів сприяти легітимації через викладення прецедентних рішень зрозумілою мовою.

3. Виснуючи про ознаки кризи легітимності судової влади, авторка цілком слушно відносить до них зокрема (1) відсутність у суспільстві згоди з діями та рішеннями судової влади, (2) невідповідність судових рішень пануючим у суспільстві уявленням про право та справедливість. Видається за необхідне запропонувати авторці коротко окреслити практичні можливості конкретного судді або суду, в частині практичних можливостей відповіді на неконструктивну критику.

Водночас, висловлені мною зауваження жодним чином не впливають на високу оцінку здійсненого Українець О.Б. дослідження та не стосуються його концептуальних положень. Швидше йдеться про уточнення окремих авторських пропозицій, а також моменти, які носять характер наукової дискусії, в якій кожен вправі висловити власні аргументи та, з вдячністю, почути контрагрументацію.

Загальний висновок щодо оцінки дисертаційного дослідження. Загалом дисертація Українець Ольги Борисівни є новітньою працею, що відзначається науковою новизною, обґрунтованістю висновків, які мають теоретичне значення для розвитку науки про судову владу.

За актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною цінністю здобутих результатів дисертація Українець Ольги Борисівни на тему: «Механізми легітимації судової влади

в Україні» відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261, а також вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44.

Отже, авторка дисертаційного дослідження, Українець Ольга Борисівна, набула теоретичних знань, умінь, навичок та інших компетентностей, достатніх для продукування нових ідей, розв'язання комплексних проблем у сфері професійної діяльності, оволоділа методологією наукової діяльності, а також здійснила власне наукове дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення.

У підсумку слід зазначити, що за результатами публічного захисту здобувачка наукового ступеня, **Українець Ольга Борисівна, заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».**

РЕЦЕНЗЕНТ:

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри юстиції
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка **Кирило ЛЕГКИХ**

Підпис засвідчую
Вчений секретар НДЧ
Карауляна Н.В.
14.05.2024р.

Київський
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
Вх. № 469 нд ч
«14» 05 2024р.